

Beifunn og observasjoner av villsvin i Østfold

GEIR HARDENG

Hardeng, G. 2004. Beifunn og observasjoner av villsvin i Østfold. *Natur i Østfold* 23(1-2): 14-17.

Det gis en kort oversikt over sikre og mer usikre beifunn av villsvin i Østfold, antatt fra yngre steinalder. I Østfold finnes ikke veideristninger etter steinalder-fangstmannens byttedyr. Her er jordbruksristninger enerådende. En bronsealder-ristning fra Skjeberg kan mulig tolkes som svin. Noen observasjoner av ville dyr foreligger fra Idd, Halden i 1994, antatt dyr kommer over fra Sverige. Villsvin og hybridsvin (tamsvin x villsvin) kan også opptre. Arten er utsatt i Sverige i ny tid, men er uønsket i Norge.

Geir Hardeng, Fuglevik platå 19, 1673 Kråkerøy. e-post: geir.hardeng@fmos..no

Innvandring

Villsvinet *Sus scrofa* antas å ha innvandret til Norge via Danmark og Mellom-Sverige i begynnelsen av postglacial varmetid etter istiden, da også en rekke varmekjære plantearter, den såkalte kristtornfloraen, bokstavelig talt slo rot i Norge (Collett 1911-12). Villsvinet var utbredt i kyststrøk av Sør-Norge i steinalderens varmere perioder, i såkalt atlantisk tid (*Tapes*-tiden) for ca. 7000 år siden. Arten var den gang et viktig jaktobjekt og var knyttet til varmekjær edelløvsog, særlig eik- og hasselskog, som den gang hadde en langt videre utbredelse enn nå. En klimaforverring i overgangen mellom bronsealder og jernalder, ca. 500 år før Kr., førte til at en del dyrearter som innvandret under mildere klimaperioder etter istiden, f.eks. villsvin, ble tvunget sørover (Ekman 1922).

Arkeologiske funn og helleristninger

Det er tallrike funn etter boplasser og jegerfolk fra yngre steinalder i Norge, ikke minst i kyststrøk. Ved overgangen mellom yngre steinalder og bronsealder forsvant muligens villsvinet fra Vestlandskysten (Myhre 2002). Det må likevel antas at villsvin ble holdt som husdyr etter hvert som levesettet i kyst-Norge gikk over fra fangst- og veidekultur mot fast bosettingen og "bondekultur". Som en naturlig villlevende art forsvant villsvinet lenge før hold av tamsvin ("foredlet villsvin") tok til i Norge. Forvekslingsfare med tamsvinbein er

således ikke til stede ved beifunn fra boplasser fra yngre steinalder i Østfold.

På en steinalder-boplass med funn av hasselnøtter datert til ca 6.200 f. Kr. ved Tørkop i Idd, Halden, ble det i 1974 gjort beifunn av svin (Sørensen 1974). Dateringen tilsvarer slutten av boreal tid, nettopp i den mest hasselrike perioden i Idd (Mikkelsen 1975).

Fig. 1. Ubestemt dyrefigur fra en helleristning fra bronsealder i Skjeberg i Østfold.

Marstrander (1963) tolket en del dyrefigurer bl.a. som hester. Denne figuren ble ansett som "ubestemmelig". Det kan jo ikke utelukkes at figuren forestiller et haleløst dyr med spisst tryne, med andre ord et villsvin?

Rester angivelig av villsvin ble iflg. lokalpressen funnet i 1989 under utgraving av boplasser fra yngre steinalder på Skakkestad i Halden. Her er rådyrbein datert til 6.700-7.900 år før nå (Hufthammer 1992).

I forbindelse med utgravninger av boplasser i ny riksvei-trasé E6 og ny Svinesundsbro ved Halden, ble beinfunn gjort i 2001 ved en steinalderboplass ca. 47 m over havet, datert til ca. 4.000 år f.Kr., da havet her sto ca. 40 m høyere enn i vår tid (pers. medd. fra arkeolog på utgravningsstedet i 2002).

Det skal også være gjort funn av villsvinbein ved Veel i Torsnes, Fredrikstad (Harald Kjelsås, Jan I. Båtvik meddelt) og ved Granåsen i Askim (Waag 1957).

I Østfold er det ikke funnet veideristninger etter steinalder-fangstmannens byttedyr. Her er jordbruksristninger enerådende (jfr. f.eks. Gjessing 1939). I bronsealderens mange helleristningsfunn i fylket inngår figurer av noen tamdyr, for eksempel hest (Johansen 1953-78, Marstrander 1946, 1963). Ingen helleristninger i Østfold kan sikkert tolkes som villsvin, jfr. dog figur 1.

Nyere tid

Innførte dyr fra Tyskland i 1886 ble holdt på eiendommen Haneborg i Høland i Akershus. Dyr rømte av og til og ble sett opptil 5 km unna. De formerte seg og talte ca. 30 dyr i 1890-årene. De siste ble skutt i 1904 (Collett 1911-12).

I Elingårdsskogen i Onsøy ved Fredrikstad ble det satt ut villsvin. Således skremte et rømt dyr folk i Helleskilen-området 7 km unna en gang i årene 1900-10 (Øy 1980:99). Fire utsatte dyr i Elingårdsskogen i Onsøy døde våren 1936, etter å ha spist på en giftrept rev (Fredriksstad Blad 7.4.1936). Det siste dyret i Elingårdsskogen ble skutt 9.4.1940, samme dag som den tyske invasjonen i Norge (Fredriksstad Blad 16.1.2000, s. 40).

Fig.2. Illustrasjonsfoto. Villsvin som koser seg i en innhegning på Vikingemuseet i Lofoten. Foto: Ola M. Wergeland Krog 03. juli 2005.

Haga (1982) mente kun det vil være et spørsmål om tid før de første dyrene kommer inn i Norge. Formannen i viltnemda i Halden, Gunnar Mathisen, hevdet det ikke er umulig at vi om noen år ville se de første villsvin her til lands i Enningdalen i Idd, helt sør i Halden kommune (Halden Arbeiderblad 24.11.1990). Begge fikk rett.

De få observasjonene fra Idd i Halden i 1994 (se under) antyder streifdyr fra Sverige, mulig opprinnelige oppdrettsdyr, eventuelt hybrider med tamsvin, men dyrenes opprinnelse er ikke avklart:

- Ett dyr ble sett ved Kornsjø, Idd, Halden, i januar 1994 (Stein Buckholm, pers.medd.).
- Våren 1994 skal villsvin være sett i søndre Idd, Halden, uten nærmere dokumentasjon (Tømmerås 1994).
- Fhv. skogbrukssjef Svein Roer i Halden, så spor av ett dyr, og kunne bekrefte at det ble sett villsvin flere steder i kommunen i 1994, bl.a. i nærheten av Indre Iddefjord i desember 1994 (Natur & Miljø Bulletin nr.1, 1995).
- 2-3 sikre observasjoner fra Idd forelå i 1994, bl.a.

ved Berbyelva i Idd ("Naturmagasinet", NRK TV 23.2.1995).

-Angivelig ble et dyr også sett ved Ør på Idd, Halden, våren 1998 (Birger Braadland pers. medd.).

Fra Eidsberg i Østfold foreligger usikre opplysninger om et kull. Et individ rømte fra en innhegning ved Momarken ved Mysen i Eidsberg juni 1994 (Ihlebak 1994). Villsvin-hybrid finnes i et innhegnet område i Trøgstad (Hardeng 1993). Minst 20 dyr rømte fra en besetning i Trøgstad senhøst/tidlig vinter i 2000, hvorav 6 ble skutt i første uke av januar 2001 (NRK Østfold 5.1.2001). Som følge av rømning, angivelig fra en besetning i Høland øst i Akershus, ble reproduksjon av antatt hybridsvin registrert i 1995 på en hogstflate nord i Trøgstad (Åsmund Fjellbakk pers.medd.).

Grensetraktene mot Østfold

Villsvin ble omkring 1980 sett vest for Väneren i Värmland, et av Østfolds nabolän. Funn ved Uddevalla i Bohuslän ble rapportert i 1990 (Halden Arbeiderblad 24.11.1990). Arten ble sett ved noen anledninger i Nordre Bohuslän i

1993. Det er uvisst om disse kan tilbakeføres til forvillete/rømte individer. Enkelt dyr ble sett på Öddö ved Strömsvatnet (Tången) og ved Dyne camping nord for Strömstad by, der også et dyr ble avbildet i veikanten på E6, se figur 3 (Halden Arbeiderblad 19.6.1993). I 1993 ble en hunn sett med unger i nordre Bohuslän (Tømmerås 1994:108).

En gårdbruker ved Ed i Dalsland, ikke så langt fra grensen til Østfold, hadde 4 villsvin i innhegning, hvorav 2 rømte og ble skutt (Halden Arbeiderblad 1.9.1994). En flokk på 5 dyr hadde tilhold i traktene Hökedalen i Dalsland på svensk side, som grenser til Østfold, i slutten av august 1994, hvorav 2 ble skutt, en purke på 60 kg og en râne på 90 kg. Flokken hadde også en stor râne, med anslått vekt opp mot 200 kg. Ytterligere 2-3 dyr ble registrert i området Rävmarken mot Nössemark like på svensk side. Dessuten ble en flokk på 7 dyr sett omtrent samtidig i Töftedal i Dalsland (Halden Arbeiderblad 1.9.1994). Det er uvisst om disse kan tilbakeføres til forvillete individer, men det er mest sannsynlig.

Forf. så en hybrid-besetning (villsvin x tamsvin) i 2002 i et innhegnet område like på svensk side nær norskegrensen helt sør i Idd, Halden. Dyrene var meget like villsvin sett i fangenskap, særlig hodeform og farge. Hybridformen virket imidlertid rundere og mindre slank enn ekte villsvin.

Forvaltning

Som følge av klager fra landbruket, ble villsvinet utredet i Sverige med tanke på status og forvaltning (Haga 1982). Arten ble senere anerkjent av Riksdagen som en viltart på lik linje med andre viltarter i Sverige. Viltloven forbyr innføring og utsetting av nye arter, inkl. villsvin. For å holde og oppdrette villsvin kreves konsesjon fra landbruks- og veterinærmyndigheter, da man er redd for svinepest og rømning av dyr. Villsvin kan gjøre omfattende skader f.eks. i potetåkre og havreåkre og skaper en viss "rovdyr-frykt". Det stilles krav til rømningssikkerhet for en så "gravevillig" art som villsvin. Haga (1982) har synspunkter på artens forvaltning i Norge.

Fig. 3. Villsvin fotografert natterstid ved veikanten på E6, ved Dyne nord for Strömstad, våren 1993. Foto: Politiet i Strömstad, gjengitt i Halden Arbeiderblad 19.6.1993.

Villsvinet er en sørlig art med et stort formeringspotensiale, med opp til to store kull i året i sørligere strøk. Klimaendringer med tiltagende mildere og kortere vintre kan på sikt føre til at varmekjær skog med eik og hassel ekspanderer. Dette gir også et bedre grunnlag for villsvin, som kan få en større utbredelse og som i Sverige igjen etablere seg fast i landet. Artens biologi i Sverige er studert av Welander (2000). Norsk viltforvaltning har imidlertid villsvinet på "listen" over fremmede, uønskete og "fredløse" arter. Arten kan dermed skytes hele året. Villsvin har imidlertid vært naturlig utbredt i Norge i tidligere tider og kan ikke uten videre sammenliknes med arter innført bevisst eller ubevisst av mennesket, for eksempel mink og mårhund.

Litteratur

- Anonym 1995. Natur & Miljø Bulletin. Naturvernforbundet. nr.1, 1995, s. 9.
- Collett, R. 1911-12. *Norges pattedyr*. Kristiania. (Villsvin s. 442, 540-542).
- Ekman, S. 1922. *Djurvärldens utbredningshistoria på skandinaviska halvön*. Stockholm. 614 s. (Villsvin s. 387, 421, 580).
- Gjessing, G. 1939. Østfolds jordbruksristninger. Idd, Berg og delvis Skjeberg. *Inst. for sammenlignede kulturforskning, serie B Skrifter nr. 38* (Aschehoug). Oslo. 117 s. + plansjer.
- Haga, A. 1982. Vil villsvinet innvandre til Østfold? *Natur i Østfold 1*:60-61.
- Hardeng, G. 1993. Atlas-prosjekt for pattedyr. *Natur i Østfold 12(1-2)*:36-39 (villsvin s. 39).
- Hufthammer, A. K. 1992. Prehistorical and early historical distribution of roe deer *Capreolus capreolus* (L.) in Norway. *Fauna Norvegica Serie A 13*: 35-37.
- Ihlebak, J.H. 1994. Farlig villsvin på villspor. *Avisen Verden Gang 8.6.1994*, s. 20.
- Johansen, E. 1953. Skjebergs forhistorie. Bronsealderen. s. 119-152 i: Bakke, H. Skjeberg bygdebok.
- Johansen, E. 1957. *Den eldste historien*. s. 7-151 i: Opstad, L. Rygge II. *Bygdehistorien inntil 1800*.
- Johansen, E. 1976. *Helleristningene - de gåtefulle bilder i berget*. s. 69-81 i: Opstad, L. & Dehli, M.: *Sarpsborg før 1839*. Sarpsborg.
- Johansen, E. 1978. *Den lengste historien*. s. 112-144 i : Øy, N.E. (red.): *Bygd og by i Norge*. Bind: *Østfold*. (Gyldendal), Oslo. 475 s.
- Marstrander, S. 1946. Helleristninger i Østfold. *Østfold arv og Østfoldminne* s. 49-67. Sarpsborg.
- Marstrander, S. 1963. *Østfolds jordbruksristninger*. Skjeberg.
- Mikkelsen, E. 1975. Noen betraktninger omkring C-14-datering av Tørkop-boplassen i Idd. *Nicolay nr. 19*:19-21.
- Myhre, B. 2002. *Landbruk, landskap og samfunn 4000 f.Kr. - 800 e.Kr.* s. 12.-209 i: Myrhe, B. & Øye, I.: *Norges landbrukshistorie*. Bind I. (Samlaget), Oslo 496 s.
- Sørensen 1974. Villsvinjegere og nøttesankere i Idd. *Nicolay nr. 18*.
- Tømmerås, B.Å. 1994 (red.). Introduksjoner av fremmede organismer til Norge. *Norsk inst. for naturforskning, utredning nr. 62*:1-141 (villsvin s. 108).
- Welander, J. 2000. *Spatial and temporal dynamics of disturbance regime: Wild boar (Sus scrofa L.) rooting and its effects on plant diversity*. Fil.dr. thesis, Sveriges Lantbruksuniversitet (SLU), Uppsala. 35 s. + 4 manuskript (18+26+22+29 s.)
- Waag, J. 1957. *Om dyrelivet*. Upublisert manus til Bygdebokkomiteen for Heggen og Frøland (Eidsberg, Askim, Trøgstad). 24 s.
- Øy, N.E. 1980. *Et lite stykke Onsøy. Øyenkilen, Møklegård og Torgauten*. Øienkilen Vel. 236 s. + kart. (Møklegård Bok & Offsettrykkeri), Gressvik. (2. opplag 1981).